

Podpora populace vstavače kukačky v Českém středohoří

Vlastislav Vlačičha

Území Českého středohoří je známé vysokým stupněm rozmanitosti přírodních poměrů, což spočívá v pestrosti morfologie krajiny vulkanického původu, v proměnlivosti klimatických poměrů, složitosti vývoje ovlivnění lidskou činností a v neposlední řadě i v její poměrně velké výměře. Tyto parametry a vlivy sice

jsou základem vysokého stupně biodiverzity této kulturní krajiny, ale neznamená to, že jde o území zcela stabilního charakteru bez problémů týkajících se zejména vysokého stupně ohrožení některých rostlinných a živočišných společenstev nebo celých ekosystémů.

Záchranná kultivace vstavače kukačky v Barchově. Foto Vlastislav Vlačičha

Ojedinelý výskyt

Dnešní ochrana přírody tu proto řeší nejen otázky spojené se zachováním krajinných hodnot, ale i významných a ohrožených druhů flóry a fauny. K nejpalčivějším problémům tu patří zachování populací endemických a kriticky ohrožených taxonů, jež spočívá nejprve v systematickém monitoringu a následně v provádění

praktických opatření na jejich stanovištích. K těmto účelům lze pro jednotlivé druhy využít celostátní záchranné programy, z nichž jsou v Českém středohoří realizovány například záchranné programy zaměřené na zachování koniklece otevřeného, zvonovce liliolistého, hořečku nahořklého, hvozdiku písečného českého a sysla obecného. Dalším nástrojem

jsou regionální akční plány pro druhy, jako je bobr evropský, okáč skalní, ještěrka zelená a vybrané druhy modrásků. V roce 2021 byla vypracována studie na podporu populace vstavače kukačky, který se na území CHKO České středohoří nachází na nejvyšším stupni ohrožení stejně jako další druhy vstavačovitých rostlin, například střevíčník pantoflíček, toič hmyzo-

nosný a vstavač osmahlý. Mezi těmito druhy má vstavač kukačka smutné prvenství – jeho existence je omezena na výskyt na jediné lokalitě (přírodní rezervace Bohyňská lada), která proto vyžaduje mimořádnou pozornost a péči.

Vstavač kukačka (*Anacamptis morio*) má velmi širokou ekologickou amplitudu a rozsáhlý areál. Za vývojové centrum druhu je předpokládána mediteránní oblast Evropy, z níž se druh rozšířil na většinu území Evropy, Malé Asie, Kavkazu a severní Afriky. Nejvýznamnějšími stanovišti vstavače kukačky jsou v ČR mezofilní ovsíkové louky, poháňkové pastviny, podhorské a horské smilkové trávníky, širokolisté suché trávníky a acidofilní suché trávníky. V minulosti bylo v České republice zjištěno více než 1000 lokalit, dnes jich zůstávají necelé dvě stovky. Na území Českého středohoří je známo téměř 50 historických lokalit s výskyty tohoto druhu. Nálezová data pocházejí zejména ze závěru 19. století, méně pak z první poloviny 20. století. Vyšší koncentrace nalezišť byla zaznamenána v Milešovském středohoří, v okolí měst Ústí nad Labem a Děčín. V období let 1945–2000 téměř všechny známé lokality zanikly a nadějná zůstala jen výše zmíněná přírodní rezervace Bohyňská lada.

Příčiny úbytku lokalit výskytu v minulosti

Rychlý ústup populací tohoto druhu i většiny dalších vstavačovitých následoval v Českém středohoří po razantních změnách v hospodaření v krajině po skončení 2. sv. války, kdy došlo k přeměně extenzivního využívání luk na intenzivní produkci polních plodin ve spojení s aplikací velkého množství průmyslových hnojiv. Dalšími zásadními negativními faktory byly změny v hydrologickém režimu krajiny (odvodňování luk a regulace vodních toků), znečištění ovzduší dosahující v regionu orientovaném na energetiku a těžkou chemii katastrofálních rozměrů, následný úbytek bezobratlých živočichů (včetně opylovačů), výstavba velkých zemědělských a průmyslových provozů, komunikací atd.

Bohyňská lada

V širším prostoru Bohyňského údolí byl vstavač kukačka poprvé zjištěn v roce 1958. Jednalo se o několik drobnějších výskytů na extenzivně využívaných stráních (ladech). Lokalita u Staré Bohyně byla pečlivěji sledována od roku 1994 (Bauer P., Bělohoubek J., Hamerský R.). Rozsah populace vstavačů se pohyboval kolem 100 kvetoucích exemplářů. Tento počet se v letech

2003–2008 zvýšil až na 600. Současně zde prosperovala menší populace vstavače osmahlého (*Neotinea ustulata*). Následovalo velmi nepříznivé období, kdy se na území rezervace Bohyňská lada projevila řada negativních faktorů (rozrytí lučních porostů černou zvěří, nevhodný způsob kosení ve spojení s ponecháním posečené hmoty na místě). Stanoviště s populací vstavačů velmi rychle degradovalo, což v letech 2017–2018 vyústilo v jejich téměř úplné vymizení. Rostliny zde dlouhodobě přežívaly pouze v dormantním stavu. Způsobené chyby se podařilo jen velmi obtížně napravit intenzivnější a vhodnější péčí prováděnou v letech 2018–2020. V roce 2021 již bylo možné dokumentovat celkem 82 exemplářů kukaček, z toho většinou kvetoucích. Na lokalitě se po několikaleté absenci opět začíná objevovat vstavač osmahlý. Základem opatření prováděných na lokalitě Bohyňská lada v uplynulých čtyřech sezónách bylo kosení travních porostů křovinořezem, strunovou sekačkou nebo ručně vedenou sekačkou, a to dvakrát až třikrát ročně, s následným ručním vyhrabáním suché hmoty včetně stáříny a odvoz mimo chráněné území. Dále byla v zájmu omezení rozrývání louky černou zvěří instalována individuální ochrana rostlin oplocením a položením kari sítí inspirovaným instalací na území PP Těšovské pastviny. Obojí se okamžitě osvědčilo a populace vstavačů začala opět sílit. V roce 2021 byla na Bohyni odebrána zralá semena a přenesena Milošem Andrešem do úspěšně fungující záchranné kultury v Barchově na Královéhradecku. Po vypěstování mladých rostlin je projektována jejich reintrodukce na původní lokalitu. V kultuře již existuje víc než stovka dospělých rostlin kultivovaných z materi-

álu získaného na východočeských lokalitách. Další možností je metoda vysévání semen k mateřským rostlinám. Ta dosud stejně jako kultivace *in vitro* nebyla využita, byť i u těchto záchranných postupů jsou známy ověřené metodiky. Součástí připravovaného regionálního akčního plánu je dále záměr zakládat v Českém středohoří záložní populace na několika lokalitách s vhodnými stanovištními poměry. K tomuto kroku bude přikročeno po vypěstování potřebného množství rostlin v záchranné kultuře, což je otázka nejbližších dvou až tří let. Terénní zásahy a další prováděná opatření na záložních lokalitách budou mít shodný charakter jako na lokalitě Bohyňská lada. Díky ověřené metodice založení záchranné kultury M. Andrese i nadšení dalších spolupracovníků provádějících klasické metody péče o populaci vstavače kukačky a vstavače osmahlého na původním stanovišti u Staré Bohyně narůstá náš optimismus a věříme, že uvedené způsoby péče o tyto druhy budou v Českém středohoří úspěšné. ■

REGIONÁLNÍ AKČNÍ PLÁN

Cílem regionálního akčního plánu je obnovení čtyř lokalit o alespoň sto jedincích vstavače kukačky v CHKO České středohoří, tzn. vytvořit a udržet vhodné biotopy a introdukovat do nich jedince na třech nových lokalitách. Aby se tohoto cíle podařilo dosáhnout, je potřeba na všech lokalitách udržovat biotop ručním kosením, důkladným vyhrabem, popř. extenzivní pastvou. Výsadbový materiál je zajištěn odebráním semen vstavačů kukaček z PR Bohyňská lada a jejich kultivací *ex-situ*. Při výsadbě bude kladen důraz na oplocování jedinců kvůli zajištění před rozrytím a okusem.

Vstavač kukačka. Foto Vlastislav Vlačiči